

УДК: [378 + 37.013]:614.2

Ю. В. Юсеф

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

Сучасна соціальна концепція комунікативної культури висуває високі вимоги до людини, зокрема, до її фахової підготовки в плані успішної її діяльності в різних комунікативних системах. Сьогодні недостатньо обмежитися тільки спеціальними знаннями, уміннями та навичками. Необхідно бути всебічно розвинутою людиною, уміти підтримувати контакт з іншими людьми. Час вимагає поєднання в сучасному фахівцеві й мовної особистості, тому важливою складовою професійної підготовки є комунікативна культура майбутніх фахівців будь-якої галузі. Проте, серед багатьох професій найбільш глибоко має усвідомлювати місце й роль комунікації як засобу реалізації й координації професійної діяльності, лікар.

Загальновідомо, що повагою та довірою пацієнтів користуються ті лікарі, які володіють методами вербального переконання і враховують психологічні особливості особистості хворого та його стану, діагнозу захворювання. Провідне місце тут посідає мова як засіб спілкування. Тобто професійні і соціальні потреби сьогодення зумовлюють необхідність ґрунтовного дослідження саме науково-методичного забезпечення педагогічного процесу формування комунікативної культури майбутніх лікарів.

Зазначимо, проблеми формування комунікативної культури студентської молоді знайшли відображення в різних концептуальних моделях як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників (А.Алексюк, Б.Ананьев, Г.Андреєва, Ю.Бабанський, Є.Барбіна, М.Бахтін, В.Біркин, І.Богданова, Н.Вінер, Л.Вітгенштейн, В.Вітюк, Л.Виготський, Ю.Габермас, О.Гойхман, Р.Дафт, М.Жинкін, М.Ілляш, А.Капська, В.Лабунська, Г.Ласуелл, К.Леві-Строс, В.Лейбін, О.Леонтєв, Б.Ломов, Ю.Лотман, М.Львов, Дж.Мід, А.Мудрик, В.Огнев'юк, Л.Паламар, В.Пасинок,

О.Потебня, Г.Почепцов, Б.Родіонов, Дж.Романс, С.Рубінштейн, Л.Савенкова, Л.Ситниченко, П.Сорокін, І.Синиця, В.Франкл, А.Фурман, Г.Чусавітіна, Л.Щерба, Р.Якобсон, К.Ясперс та інші.

Аналіз наукових підходів до професійної підготовки студентів засвідчує, як окремий напрям, їхню комунікативну підготовку. Вона розглядається науковцями під різним кутом зору, як: компонент комунікативної культури (Є.Пассов, І.Тимченко); складова мовленнєвої культури (О.Гоголь, В.Іванишин, Я.Радевич-Вінницький, В.Кочетова, В.Пасинок, Л.Паламар, О.Штепа); елемент комунікативного потенціалу (Л.Орбан-Лембрик, С.Терещук) та інші.

Крім того, науковцями запропоновані рекомендації щодо підвищення ефективності комунікативної підготовки: визначено глибиннопсихологічні передумови активізації процесу спілкування (М.Зажирко); розроблено зміст навчальних курсів філологічного спрямування (Л.Васецька, Ж.Бутенко, Н.Романова, Н.Суворова та ін.).

Водночас, незважаючи на інтенсивні різнопланові дослідження, жодний із існуючих теоретичних та практичних підходів не вирішує у повному обсязі завдання підготовки майбутніх лікарів до професійної комунікації у вищій школі через відсутність методологічної та теоретичної бази, яка б забезпечувала його особистісну спрямованість, сприяла формуванню в майбутніх лікарів компетентності до здійснення професійної комунікації.

Узагальнення результатів теоретичних напрацювань учених і вивчення практичного досвіду комунікативної підготовки студентів у вищих медичних навчальних закладах, дало змогу виявити низку суперечностей між: соціальною потребою на фахівця, здатного здійснювати на високому професійному рівні комунікацію, майстерно використовуючи вербальні й

невербальні їх види та реальною підготовкою до неї студентів; новою антропоорієнтованою педагогічною парадигмою освіти й домінуванням у сучасному освітньому процесі репродуктивних методів, авторитарних комунікативних форм навчання; вимогами цілісності навчально-виховного процесу, професійної підготовки майбутніх лікарів і недостатньою розробкою системного зв'язку між теоретичною (фаховою), психолого-педагогічною й комунікативною підготовкою.

Вирішення зазначених суперечностей потребує переосмислення концептуальних підходів до підготовки особистості лікаря, здатної до вирішення сучасних проблем комунікації, визначення мети, змісту, технологій навчання, завдань професійної комунікативної підготовки майбутніх лікарів відповідно до вимог особистісно орієнтованої парадигми освіти.

Враховуючи вищезазначене, на основі всебічного аналізу сучасної теоретико-методологічної бази формування комунікативної культури майбутніх лікарів, а також власного дослідження ми спробували розробити й експериментально перевірити науково-методичне забезпечення формування комунікативної культури майбутніх лікарів.

В основу експерименту нами було покладене припущення, що комунікативну культуру майбутніх лікарів можна суттєво підвищити за рахунок визначення комунікативного потенціалу змісту навчання гуманітарним дисциплінам, релевантного цілям кожного етапу навчання; набуття комунікативних знань, умінь, особистісного комунікативного досвіду; врахування особистісних позицій і інтересів студентів, їхньої компетентності, динаміки особистісного комунікативного досвіду студента, організацію самостійної роботи, комунікативно спрямоване інтерактивне навчання, особистісно-орієнтовані методи і форми навчальної роботи.

Для перевірки даного припущення нами було проведено педагогічний експеримент. На констатувальному і формувальному етапах педагогічного експерименту взяли участь 1008 студентів і викладачів вищих навчальних закладів. Констатувальний етап

експерименту мав за мету виявити сформованість: ціннісного ставлення студентів до власної комунікативної культури; комунікативних умінь (комунікативно-мовленнєві, інформаційно-інструментальні, організаційно-технологічні, невербальні, інформаційно-пошукові); складників емоційного інтелекту (метапізнання, самооцінка, робота в команді, комунікативність); змін у розвитку когнітивної сфери особистості.

Для здійснення експерименту, було обрано психолого-педагогічні методики діагностики комунікативної, ціннісно-змістовної й емоційно-вольової сфер особистості студентів. Зокрема, адаптовані діагностичні методики, які адекватні поставленій меті дослідження, об'єднані загальним підходом вивчення відносин особистості в межах ціннісно-діяльничої концепції. Діагностика рівня сформованості в студентів комунікативної культури здійснювалася на основі аналізу оцінок експертів, у ролі яких виступали викладачі вищих закладів освіти (група експертів – 5 викладачів кафедри гуманітарних дисциплін), які протягом певного періоду (навчальний рік) спостерігали за студентами, здійснювали анкетування, опитування, заповнювали аналітичні таблиці рівня сформованості комунікативної культури; підсумовували самооцінки студентів). За результатами проведеної діагностики було виявлено недостатній рівень сформованості комунікативної культури у понад половини студентів.

Формувальний етап експерименту передбачав здійснення дослідно-експериментальної перевірки гіпотези, концептуальних положень, апробацію програми формування комунікативної культури майбутніх лікарів та науково-методичного забезпечення, аналіз проміжних результатів контрольних зрізів. Формувальний етап експерименту проходив у чотирьох варіантах. Було обрано чотири експериментальні групи, у кожній з яких здійснювалося науково-методичне забезпечення експериментальної програми формування комунікативної культури майбутніх лікарів. Першу експериментальну групу Е1 (250 осіб) склали студенти Луганського державного медичного університету. За

умовами експерименту з цією групою студентів викладачі мали самостійно працювати за отриманими науково-методичними матеріалами. Друга експериментальна група E2 (240 особи) була представлена студентами Харківського національного медичного університету. Для викладачів, які брали участь в експерименті, були організовані постійні консуль-тації, надавалися методичні поради, матеріали під час проведення науково-методичних семінарів, проводилися практичні заняття з використанням ігрових технологій, тренінги. Третю E3 (252 осіб) та четверту E4 (239 осіб) експериментальну групи склали викладацькі й студентські колективи Дніпропетровської державної медичної академії. Для студентів групи E3 було передбачено надання консультацій з будь-якої проблеми, що виникне в процесі навчання. Щодо групи E4, то під час реалізації експериментальної програми студенти і викладачі мали змогу отримати необхідні консультації.

Зазначимо, процес формування комунікативної культури майбутніх лікарів здійснювався безпосередньо на заняттях з авторського спецкурсу «Комунікативна культура майбутнього лікаря», а також під час викладання автором дисциплін «Сучасна українська мова», «Етика», «Сучасні цивілізації та культурологія». Викладачам були надані навчальна програма, лекційний курс (електронний та друкований варіанти), навчальні, практичні посібники, методичні рекомендації зі спецкурсу, а також методичні рекомендації щодо формування комунікативної культури студентів-майбутніх лікарів під час викладання зазначених курсів. Спецкурс складається з двох навчальних модулів. Кожен навчальний модуль має чітку структуру, що поєднує змістовний (забезпечує аудиторне та самостійне вивчення навчального матеріалу), технологічний (передбачає впровадження особистісно-орієнтованих технологій, реалізується через систему лекційних занять, містить завдання для самостійної роботи, інструкції, бібліографію) і контроль-діагностичний (забезпечує систему поточного і підсумкового

контролю, самодіагностику та діагностику) компоненти. Під час занять з навчальних дисциплін «Краєзнавство», «Сучасна українська мова», «Етика» студентам пропонувалося зосередити увагу на темах, що сприяють ефективному формуванню їхньої комунікативної культури: «Українська мова серед інших мов світу», «Значення мови в житті суспільства», «Мовленнєвий етикет», «Особливості використання етикетних формул у професійній лікарській діяльності» та ін.

Організація навчання передбачала дві форми – аудиторну (лекція, семінар, практичне заняття), яку забезпечував викладач, і самостійну, яку забезпечував студент. Технологічний компонент навчальних модулів передбачав практичну реалізацію змісту курсу «Комунікативна культура майбутнього лікаря» через поєднання різноманітних особистісно-орієнтованих технологій навчання студентів: діалогічно-дискусійних (диспути, дискусії, «мозкова атака», суперечки, есе); дидактичних ігор (ділові, рольові, ситуаційно-рольові, інтерактивні й симуляційні), розмаїття вправ, передбачав активну комунікативну діяльність з метою збагачення технологічного досвіду, який визначався вмінням ставити комунікативні цілі, моделювати та конструювати процес взаємодії з пацієнтами. Контрольно-діагностичний компонент навчального модуля передбачав поточний, підсумковий контроль, самодіагностику й діагностику.

Крім того, нами було визначено основні комунікативні знання, уміння, якими мають оволодіти студенти за результатами вивчення кожного модуля.

Так, за підсумками опрацювання першого модуля студент повинен знати: сутність, види, функції, структуру комунікації, визначення поняття комунікативна культура; особливості професійних відносин у системі «пацієнт – лікар»; особливості конструювання діалогу; особливості різноманітних стилів спілкування; бар'єри й ускладнення, що виникають у процесі спілкування; технології встановлення сприятливих взаємовідносин у колективі. За підсумками вивчення другого модуля студент повинен знати:

функціональні й нормативні стилі літературного мовлення; особливості індивідуального стилю мовлення; вимоги до усного мовлення; сутність, особливості невербальних засобів комунікації; роль міміки й жестів у спілкуванні; просторові умови комунікації; співвідношення між вербальними та невербальними засобами; особливості техніки мовлення; мовленнєві моделі взаємодії «пацієнт – лікар» у професійній комунікації.

При аналізі результатів експериментальної роботи з'ясовано ефективність реалізації на практиці програми формування комунікативної культури майбутніх лікарів, її науково-методичного забезпечення за різних умов. Зокрема, аналіз результатів показав, що майбутні лікарі вільно володіють комунікативними знаннями, оперують поняттями, термінологією, обізнані з феноменом «комунікація», його сутністю, функціями, джерелами, технологіями встановлення сприятливих взаємовідносин, вирішення й попередження професійних конфліктів; теоретично правильно обґрунтовують сутність комунікативної культури лікаря та її складових; вільно орієнтуються особливостях взаємозв'язку між вербальними та невербальними засобами спілкування, їх впливу на результативність безпосередньої й опосередкованої комп'ютерними засобами комунікації; розуміють сутність техніки й культури мовлення лікаря, декодування лікарем невербальної комунікації; теоретично правильно конструюють і обґрунтовують власні комунікативні дії. Значно зросла кількість правильних повних відповідей, що свідчить про дієвість програми формування комунікативної культури майбутнього лікаря, правильність обраних технологій навчання, які забезпечують сформованість у студентів комунікативної культури.

Під час формування комунікативно-мовленнєвих умінь увага студентів акцентувалася на вмінні дотримуватись у спілкуванні норм вимови і наголошування слів, добирати оптимальні мовні й мовленнєві засоби із загальнонаціонального арсеналу мови відповідно до потреб висловлювання, доцільні стиліс-

тичні засоби й реалізовувати їх в усному й писемному професійному мовленні.

Участь у різноманітних діалогах, диспутах, ігровій діяльності вимагала від студентів моделювання власного мовлення (логічність, послідовність, правильність та ін.), уникнення реплік і висловлень, мовних штампів, стереотипів, різких оцінних суджень, що створюють бар'єри комунікації, вживання формул мовленнєвого етикету, добір найдоцільніших мовленнєвих моделей взаємодії в системі «лікар-пацієнт» залежно від ситуації, вікових особливостей. Виконання вправ та самостійної роботи сприяло формуванню вміння укладати різновиди професійної документації засобами писемного мовлення. Тобто, завдяки впровадженню особистісно-орієнтованих технологій формування комунікативної культури, переважна більшість студентів на кінець експерименту досягла високого та середнього рівня сформованості невербальних умінь.

Студенти навчилися самоспостерігати за власними проявами, усвідомлювати власні емоції й почуття. Більш яскраво стало виявлятися вміння регулювати власний емоційний стан у різноманітних комунікаціях, обирати відповідну форму поведінки, про що свідчить зростання показників високого рівня метапізнання й суттєве зменшення кількості студентів, яких віднесено до низького рівня. Упровадження ігрових технологій сприяло формуванню в студентів комунікативності, вміння працювати в команді, організовувати інших, планувати власну діяльність, співпрацювати.

В цілому, маємо зазначити, що порівняльний аналіз результатів, отриманих при визначенні вихідного рівня сформованості в студентів комунікативної культури на етапі констатацій і кінцевих експериментальних даних після проведення формувального експерименту дозволив простежити позитивну динаміку. Таким чином, розроблене науково-методичне забезпечення підготовки майбутніх лікарів до професійно-педагогічної комунікації, органічно поєднуючи сучасні інформаційно-комунікаційні засоби з тради-

ційними формами міжособистісної комунікації, що реалізується через модульну інформаційно-комунікаційну технологію як один із прикладів комплексних (комбінованих) технологічних процесів, забезпечує активну творчу комунікативну діяльність кожного студента в педагогічному процесі.

Література

1. Коммуникативная культура как необходимый компонент профессиональной подготовки специалистов в информационном обществе // Матер. Междунар. науч.-метод. семинара «Содержание образования в условиях информационного общества». – М.: Изд. АСОУ, 2006. – С. 120-126.
2. Медицинское образование в мире и в Украине / Ю. В. Поляченко, В. Г. Передерий, А. П. Волосове, В. Ф. Москаленко и др. – Харьков: ИПП «Контраст», 2005. – 464 с.
3. Подласый И. П. Педагогика: Новый курс: Учебник для студентов пед. вузов: В 2-х кн. – М.: Гуманит. изд. центр «Владос», 2000. – Кн. I. Общие основы. Процесс обучения. – 576с.
4. Юсеф Ю. В. Формування комунікативної культури майбутніх лікарів: Навчальний посібник. – Луганськ: Луганський державний медичний університет, 2007. – 114 с.
5. Юсеф Ю. В. Формування комунікативної культури майбутніх лікарів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін: автореф. дис... д-ра філософії в галузі освіти: спеціальність – освіта / Ю. В. Юсеф. – Київ: МАУП – 2010. – 30 с.

Ю. В. Юсеф

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

Статтю присвячено розгляду проблеми формування комунікативної культури майбутніх лікарів. Проаналізовано концептуальні підходи сучасних досліджень до проблеми комунікативної підготовки студентської молоді. Розроблено та експериментально перевірено науково-методичне забезпечення формування комунікативної культури майбутніх лікарів

в процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін.

Ключові слова: комунікативна підготовка, комунікативна культура, комунікативні уміння, педагогічний експеримент, спецкурс, науково-методичне забезпечення.

Юсеф Ю. В.

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ КОМУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ ВРАЧЕЙ

Статья посвящена рассмотрению проблемы формирования коммуникативной культуры будущих врачей. Проанализированы концептуальные подходы современных исследований к проблеме коммуникативной подготовки студенческой молодежи. Разработано и экспериментально проверено научно-методическое обеспечение формирования коммуникативной культуры будущих врачей в процессе изучения социально-гуманитарных дисциплин.

Ключевые слова: коммуникативная подготовка, коммуникативная культура, коммуникативные умения, педагогический эксперимент, спецкурс, научно методическое обеспечение.

V.Youssef

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL SUPPORT OF THE FORMATION OF THE FUTURE DOCTORS' COMMUNICATIVE CULTURE

The article is devoted to the problem of formation of the communicative culture of the future doctors. Analyzed the conceptual approaches to the problem of current research communication training students. Developed and experimentally verified the scientific and methodological support of the formation of the communicative culture of the future doctors in the study of humanities and social sciences.

The comparative analysis of the results, that have been obtained in the process of the determining the initial level of the student's communicative culture at the stage of

final experimental data, allows to observe the positive dynamics.

So the scientific and methodological support of the future physicians' training for the professional and pedagogical communication seamlessly combines the modern information and communication means with the traditional forms of the interpersonal communication that implement through the modular information and

communication technology as one of the example of the integrated (combined) technological processes. This support provides the active creative communicative activity of each student in the pedagogical process.

Keywords: *communicative training, communicative culture, communication skills, educational experiment, a special course, scientific methodological support.*

Рецензенти:

д. пед. н., професор, Вайнола Р. Г.

д. і. н., професор, Гамалія В. М.

Стаття надійшла до редакції 10.08.13